

Kolokvium o sociální změně

V sobotu 27. března 2010 se v budově Univerzity Karlovy v Praze-Jinonicích uskutečnilo odborné kolokvium Sociální změna, které spolupřádaly Sekce historické sociologie Masarykovy české sociologické společnosti při Akademii věd České republiky a Pracoviště Historické sociologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Díky značnému zájmu ze strany příspěvatelů se na programu sešly referáty pokrývající široké spektrum pohledů na problematiku sociální změny.

Kolokvium se sestávalo ze tří částí, z nichž první zahájil úvodním slovem hlavní organizátor kolokvia Jiří Šubrt. S prvním příspěvkem, nazvaným *Kontinuita a diskontinuita, univerzalita a partikularita v sociální změně*, vystoupil Miloš Havelka. Na příkladu československé transformace po roce 1989 představil tento autor jeden z možných historicko-sociologických přístupů k analýze sociální změny. V naznačeném pojetí jsou podobné změny vyústěním historické situace, jež v sobě vždy obsahuje napětí mezi kontinuitou a diskontinuitou vývojových procesů a mezi obecnou povahou probíhajících změn s jejich historicky specifickými efekty, přičemž výsledek vždy závisí na tom, které možnosti se prosadí. Navržené schéma umožňuje hodnotit úspěšnost transformace z hlediska toho, kolik nového přinesla, jak velkou roli hrála v uskutečňování změn nahodilost a do jaké míry tehdejší řešení přispěla k prosazení obecnějších sociálně, ekonomicky a technologicky modernizačních efektů dalšího vývoje.

Kulturolog Václav Soukup přednesl příspěvek s názvem *Různé typy sociální změny v antropologické teorii*, v němž popsal dva základní druhy sociokulturní změny. Zatímco endogenní změny jsou podle něj spojeny s transformací kulturních

prvků uvnitř kulturního systému, tedy především s inovací a invencí, změny exogenní souvisí s difuzí kulturních prvků a migrací v prostoru, tzn. s kontaktem odlišných kultur. Toto rozlišení je klíčové pro pochopení základních paradigmat kulturní antropologie, evolucionismu a difuzionismu, která dodnes stojí vůči sobě v opozici. V této souvislosti Václav Soukup rovněž připomněl amerického antropologa Leslieho A. Whitea, jednoho z představitelů evolucionistického paradigmatu, jež se postupně od víry v adaptivní schopnosti kultury odklonil a dospěl k tzv. kulturnímu fatalismu.

Reprezentant mladé generace Jan Kalenda z Univerzity Palackého v Olomouci se ve svém příspěvku *Časoprostorové rámce formování evropských států* pokusil o srovnání jednotlivých teoretických tradic vymezujících čas a prostor procesů vzniku moderních národních států. Autor vymezil čtyři hlavní teoretické tradice zabývající se formováním států: tradici ekonomizující, politizující, válečnou a kulturalistickou. Koncepce vybraných autorů dále podrobil analýze z hlediska časového rozpětí jejich teorií, z hlediska etapizace formování států a z hlediska prostorového vymezení jednotlivých koncepcí. Ukazuje se totiž, že dosavadní přístupy nejsou s to vysvětlit formování moderních států ve všech částech Evropy, pole bádání na téma časoprostorových rámců formování států tedy zůstává otevřeno novým přístupům.

Sociolog a historik Stanislav Holubec se v příspěvku *Teorie a přístupy ke studiu revolucí* zaměřil na problematiku revoluce a její konceptualizaci v různých historicko-sociologických teoriích, konkrétně v pracích Charlese Tillyho, Michaela Manna a Thedy Skocpolové. I přes současné trendy na poli historického bádání, směřující k mikrohistorickým přístupům,

vyzdvihl řečník přínos historicko-sociologických přístupů jmenovaných autorů pro světovou i českou sociologii, zejména s ohledem na zavádění adekvátní terminologie a inspirativnost komparativního přístupu, které pro studium fenoménu revoluce využívají.

Druhou část kolokvia odstartoval František Znebežánek příspěvkem *Racionalizace a byrokratizace*, v němž pojednal o pro sociologii klíčových teoriích racionalizace a byrokratizace, které do sociologie vnesl Max Weber, a o jejich proměnách v průběhu 20. století. Na pozadí analýzy obou procesů zachytil Max Weber vztah účelově racionálního jednání a politiky, na který ovšem pohlíží ze zcela nehodnotících pozic. Racionalizaci Weber spojuje s osvobozováním člověka z nadvlády tradice a byrokracii s efektivní správou. Jeho kritici, jako například Jürgen Habermas nebo Alain Touraine, oproti tomu zdůrazňují škodlivé vlivy obou procesů na omezení lidské svobody. V závěru svého referátu řečník nicméně připomněl limity, na které procesy racionalizace a byrokratizace narážejí a díky nimž lze zpochybnit obavy z nevyhnutelnosti další byrokratizace společnosti.

Další mluvčí z Univerzity Palackého v Olomouci Helena Kubátová vystoupila s příspěvkem *Teorie modernizace průběhu a způsobu života a vytváření identity moderního člověka v kontextu teorií modernizace společnosti*, v němž podrobila zkoumání koncepce týkající se jedné ze základních otázek sociologie – problematiky vztahu mezi jednotlivcem a společností. Autorka rozlišila tři vývojové etapy vztahu mezi jednotlivcem a společností v sociologických teoriích: 1. vývojová fáze klade do centra pozornosti institucionalizovanou společnost, do níž se jedinec socializuje; 2. fáze naopak vyzdvihuje individualizovaného jedince v kontextu deinstitutiona-

lizované společnosti; 3. fáze vývoje pracuje s vyrovnaným dialektickým spojením jednotlivce a společnosti. Souhrnně lze vývojové etapy chápat jako přechod od stability a předvídatelnosti k nestabilitě a nepředvídatelnosti.

Socioložka Markéta Sedláčková se ve svém referátu, nazvaném *Demokratizační procesy z pohledu důvěry*, zaměřila na koncept konsolidace demokracie v kontextu postkomunistických zemí. Ke specifickým demokratizace v postkomunistických zemích podle ní patří nízká sociální důvěra, tedy oslabení jednoho z konstitutivních prvků koheze společnosti. Ke vzniku atmosféry nedůvěry dochází mimo jiné v důsledku zneužívání sociálních sítí aktéry transformace. Nedostatek důvěry spolu s percepcí nerovnosti a korupce vedou k tomu, co autorka nazývá postkomunistickou frustrací, tedy k celkovému zklamání z porevolučního vývoje.

S příspěvkem *Teorie postindustriální a informační společnosti* navázal Petr Lupač z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Pozastavil se nad vztahem teoretických koncepcí sociální změny ke zkoumané realitě a nad odpovědností sociologů za zpětný vliv jejich teorií na tuto realitu. Poukázal mimo jiné na argument přechodu k informační společnosti jako na ideologický nástroj informační politiky na nadnárodní úrovni. Již nyní je přítom zřejmé, že informační technologie zakládají nové sociální nerovnosti. Řečník proto doporučil, aby se soudobá sociologie kriticky vymezovala vůči teorii informační společnosti.

Závěrečný třetí blok kolokvia otevřel antropolog Martin Soukup příspěvkem *Sociální změny na Papui-Nové Guineji*, v němž prezentoval výsledky kvalitativní sondy zaměřené na problematiku kulturní změny na Papui-Nové Guineji, tedy na vzájemný vztah tradiční kultury

a pronikajících prvků soudobé západní kultury a na jeho percepci samotnými Papuánci. Poznatky z výzkumu vypovídají o tom, že Papuánci usilují o ochranu svého kulturního dědictví, zároveň si však uvědomují limity tradiční kultury, stejně jako přínosy a negativa kultury západní. Snaží se proto nalézt rovnováhu mezi oběma kulturními světy.

Afrikanista Alemayehu Kumsa posléze v příspěvku *Teorie sociální změny a Afrika: problém aplikace* nastínil pět hlavních soudobých koncepcí sociální změny: 1. teorie klasické, 2. modernizační teorie, 3. teorie závislosti, 4. teorie světového systému a 5. globalizační teorie. V kontextu Afriky věnoval největší pozornost koncepcím, které vycházejí z teorie závislosti (Gunder Frank, Valter Rodney aj.). Dospěl k závěru, že některé z uvedených koncepcí nelze aplikovat na specifickou situaci afrických států, neboť jsou založeny na vývoji typickém pro západní země.

Kolokvium završil příspěvek s názvem *Teorie modernizace a Blízký východ* sociologa Karla Černého, který se pokusil o konfrontaci klasických modernizačních teorií, zastoupených koncepcí Daniela Lernerera, a teorie Ronalda Ingleharta, již lze označit za revidovanou teorii modernizace. V Inglehartově pojetí se kulturní změna po-
 především s postupnou proměnou hodnot, související se změnou institucionální, v psychologizující Lernerově teorii se modernizační vývoj společnosti odvíjí od zastoupení v ní přítomných mentálních typů. Poslední řečník tak naznačil možnosti analýzy společenské změny v celosvětovém měřítku.

V závěru každé části kolokvia se rozpoutala živá diskuse v reakci na jednotlivé referáty. Pozornost vzbudily zejména příspěvky Markéty Sedláčkové, Alemayehua Kumsy a Karla Černého. Množství a různorodost jednotlivých přednášek naznačily, že problematika sociální změny není ani zdaleka uzavřenou oblastí bádání a že nabízí stále nové otázky a nová témata, která jsou v kontextu globalizace relevantním předmětem historicko-sociologického zkoumání.

Na závěr lze podotknout, že kolokvium Sociální změna se uskutečnilo v rámci projektu *Nový studijní předmět „Teorie sociální změny“*, podpořeného Fondem rozvoje vysokých škol. Vybrané příspěvky se staly součástí publikace, jež tvoří studijní opory oboru Historická sociologie, vyučovaného na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Štěpánka Pfeiferová

